

Inhoud

Inleiding 7

Vertaling 25

Aan de lezer 27

Aantekeningen 109

Over tekst en vertaling 114

Over de samenstellers 118

Monobiblos 119

Inleiding

door Diederik Burgersdijk

1

Marcus Valerius Martialis, de heetgebakerde Spaanse puntdichter uit het Rome van de eerste eeuw na Christus, heeft in zijn zestigjarige leven meer dan vijftienhonderd epigrammen gepubliceerd. Een epigram is, naar het Grieks, letterlijk 'opschrift', en is in het Nederlands het best weer te geven met 'pundicht'. Het gaat er de dichter van epigrammen om in kort bestek een literaire grap of boodschap te brengen, die aan kracht wint naarmate die feller, geestiger of onverwachter is. Martialis' specifieke talent is er een pointe aan te verbinden: een verrassend einde dat de lezer overvalt en bijblijft. In het eerste boek van Martialis' *Epigrammen* lopen die gedichten uiteen van twee tot tweeënveertig verzen. De dichter roept voor de lezer een beeld van zijn persoonlijk leven op, om de beschreven situaties des te levendiger en indringender over te laten komen. De aangesproken - of aangevallen - figuren uit zijn omgeving kunnen bestaande, eventueel bekende, of fictieve figuren zijn, in welk laatste geval er vaak een 'significant name' aan te pas komt.

Vaak gaan die verzen ook over het schrijven van verzen zelf, zoals bijvoorbeeld het honderdtiende gedicht van boek een. Dit is gericht tot een zekere *Velox* ('de Snelle'):

8

'Lange verzen schrijf je!',
klaag jij, Speedy. Maar
persoonlijk schrijf je niets.
Maak jij ze korter?

De strekking is poëtologisch: het is poëzie over het dichten van poëzie zelf, een manier die in de oudheid veel gebruikt werd. Tevens toont een versje als het bovenstaande de directe, satirische, en polemische toon die de meeste van Martialis' epigrammen kenmerkt. Martialis is hierin niet uniek - misschien is het wel een wezenskenmerk van het puntdicht van alle tijden - maar wel was hij de absolute meester van het genre.

Voorbeelden voor Martialis' puntdichten

In de tijd dat Martialis puntdichten schreef, het laatste kwart van de eerste eeuw nC, had het epigram al een lange voorgeschiedenis. Deze ging terug op de Griekse praktijk van het schrijven van korte lofdichten op soldaten, generaals of sportlieden, of juist het bespotten van personen uit de omgeving van de dichter. Zo'n epigram werd ooit in steen gebeiteld als bijvoorbeeld grafscript; zie daar de herkomst van de naam.

Een derde soort puntdicht was de beschrijving van alledaagse situaties, waarin liefde, drank en vrije tijd een belangrijke rol vervulden, vaak weer met verwij-

zingen naar de praktijk van het gedichten schrijven zelf. Vertegenwoordigers van het genre in de Griekse literatuur waren Archilochos (actief in het midden van de zevende eeuw), Anacreon (rond 600) en Simonides (rond 500). Veel van deze korte gedichten zijn ons overgeleverd in de *Anthologia Graeca*, waarin alle genoemde soorten aan de orde komen.

2

Het genre epigram kreeg voet aan de grond in Rome door toedoen van de Griek Parthenios, die als krijgsgevangene naar Rome was gekomen en veel aanhang kreeg als leermeester in het korte-verzenschrijven, en de Romein Laevius. Zij schreven in de vroege eerste eeuw vC, en vormden daarmee de opmaat voor de grote hausse aan dichters van korte, alle-daagse poëzie, waarvan Catullus (ca. 84-54) onbetwist de grootste was. Van zijn hand zijn 116 gedichten overgeleverd, die in te delen zijn in - naar moderne terminologie - polymetrische gedichten (in wisselende maten), epyllia (epen van geringe omvang) en elegische disticha. Van de eerste soort is een grote hoeveelheid geschreven in de zogenaamde hendecasyllabi, gedichten met verzen van elf lettergrepen, waarvoor de vierde-eeuwse Griekse dichter Phalaecus voorbeeld leverde. De laatste groep bevat gedichten met afwisselend verzen met hexameters en een verkorte vorm van de hexameter, de pentameter.

Catullus beschouwde zichzelf als navolger van onder meer Sappho, de Griekse dichteres van het eiland Lesbos uit de zesde eeuw voor Christus, en haar tijdgenoot Alcaeus: hun metra en thema's maakte hij zich in het Latijn eigen. Catullus noemt zijn in verschillende gedichten bezongen geliefde dan ook Lesbia, naar

de woonplaats van zijn poëtische voorbeeld. Behalve afwisselend tedere en harde liefdespoëzie treffen we in zijn werk felle schimpdichten aan, waarin de wereld van schrijvers en politici in Rome op de hak wordt genomen. Ook wordt in zijn gedichten regelmatig naar het werk van anderen verwezen, zoals Helvius Cinna en Licinius Calvus, maar van hun werk is zo goed als niets over. Er worden polemieken bedreven met alles en iedereen die zich in de leefwereld van de dichter bevond, een levendig discours dat in korte verzen werd uitgevochten.

Martialis, navolger van Catullus, noemt in zijn voorwoord behalve zijn voorbeeld ook Domitius Marsus, Albinovanus Pedo en Lentulus Gaetulicus (die vaker als trits voorkomen in latere boeken). Met het noemen van deze voorbeelden verontschuldigt Martialis zich voor de soms ruwe taal van de epigrammendichter. In gedicht 1.4 gaat hij in op de schunnige taal van zijn werk, die niet overeen hoeft te komen met zijn eigen persoon: 'Mijn schrijfblad is losbandig, mijn leven kuis'. Een dergelijke rechtvaardiging zien we ook bij Catullus' *carmina* 16.5-6: *Nam castum esse decet pium poetam / ipsum, versiculos nihil necesse est* ('Want een keurige dichter hoort zelf kuis te zijn, / maar zijn verzen hoeven dat niet'). Martialis' tijdgenoot Apuleius citeert keizer Hadrianus' verzen op diens overleden collegadichter Voconius: *lascivus versu, mente pudicus eras* ('losbandig in je verzen, maar kuis van karakter was jij'). Hetzelfde thema vinden we bij een andere tijdgenoot, Plinius de Jongere, in zijn verzamelde brieven 4.14.

Het is bijna niet mogelijk het werk van Martialis te begrijpen en te waarderen zonder kennis van de mees-

Martialis

De waanzin van Rome

Aan de lezer

Hopelijk heb ik in mijn bundels zo'n soort balans bereikt dat mensen met een goed geweten er niet over kunnen klagen. Mijn humor blijft steeds respectvol tegenover levende personen, ook uit de laagste klassen. Zulk respect was ver te zoeken bij de schrijvers van weleer. Ja, die pakten bestaande namen aan, en nog grote namen ook. Laat mijn roem maar minder kosten! Een groot *ego* is wel het laatste waarmee ik applaus wil oogsten.

Mijn grappen zijn rechttoe-rechtaan en ik hoop dat men ze niet bewust verkeerd opvat. En dat niemand zijn naam zet boven mijn epigrammen! Wie origineel wil zijn met andermans boek is verkeerd bezig.

En dan het vrijmoedig woordgebruik, of anders gezegd: de typische epigrammen-taal. Daarvoor zou ik excuses aanvoeren als ik er als eerste mee kwam. Maar zo schrijven ook Catullus en Marsus, Pedo en Gaetulicus, zo schrijft iedereen die *uitgelezen* wordt! Maar stel dat iemand toch zo opzichtig streng kijkt dat je bij hem op geen bladzijde *echt Latijn* mag spreken, dan moet hij maar genoegen nemen met deze brief, of liever: met de titel.

Epigrammen worden geschreven voor het vaste publiek van het Flora-feest! Geen Cato mag mijn theater binnenkomen, en komt hij toch binnen, laat hij dan ook toekijken.*

Het is mijn goed recht, denk ik, deze brief te be-
sluiten met wat poëzie:

U kent haar toch, die jolige godin:Flora?
En u weet hoe 't volk dan frank en vrij feest viert!
Wat komt u hier zoeken, strenge heer Cato?
Of bent u gekomen voor één ding: weggaan?

1 | Hooggeëerd publiek!

Hier is hij dan – u leest hem,
vraagt naar hem –:
de wereldwijd vermaarde
Martialis
met zijn spitse epi-
grammenboekjes!

Beste lezer, wat u
hem aan eer
en hulde gaf bij leven
en bewustzijn
krijgen dichters zelden
na hun dood.

2 | Reclame

Je wilt mijn boekjes bij je hebben, overal?

Je zoekt gezelschap voor een lange reis?

Dan koop ze! Dikke pillen zijn het niet. Neem kisten voor de Groten – ik pas in één hand.

Maar waar ben ik te koop? Ik geef die informatie. Dwaal niet doelloos rond, neem mij als gids:

de winkel van Secundus, de geleerde, bij de Vredestempel: dáár.
Bij Nerva's Forum.

4 | Apologie

Komt U, Caesar, soms
mijn boekjes tegen, frons
Uw wereldheersers-wenkbrauw
dan maar niet.

32

Triomfen viert U, maar
daar mogen geintjes bij:
een Winnaar wil best stof
voor grappen zijn.

De blik waarmee U Thy-
mele* c.s. beziet,
lees daarmee alstublieft
ook wat ik schrijf.

Vermaak kan door de beugel
als 't onschuldig is:
mijn teksten zijn gewaagd,
mijn leven deugt.

5 | 's Keizers antwoord

k Schenk jou een naumachie,
jij Mij je poëzie?
De plomp in kun jij, Marcus,
met je boek.?

6 | Leeuw en haas

De arend droeg de jongen*
door de hoge lucht:
de vracht hing veilig in
 benauwde klauwen.

Nu zijn Caesars leeuwen
ook gewonnen door
hun prooi: een haasje huppelt
 in hun muil.

Welk wonder is het grootste?
Beide zijn bedacht door
Hoogste Machten: Caesar!
 Jupiter!

7 | Mus en duif

Mijn Stella's troeteldier,
 zijn witte duif,
die wint het, Maximus
 (Verona* sorry!)
van Catullus' musje.
 Tja, mijn Stella
overtreft Catullus
 evenzeer
als musjes onderdoen
 voor dikke duiven.